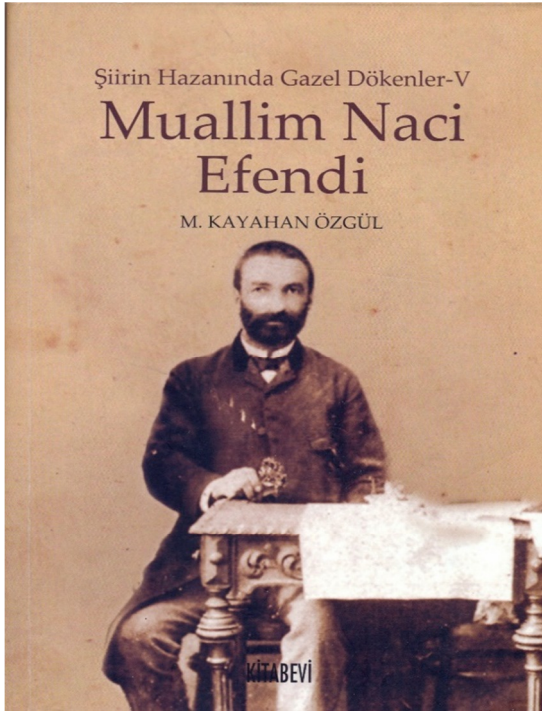

M. Kayahan Özgül (2016). *Şiirin Hazanında Gazel Dökenler – V Muallim Naci Efendi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, XIX+ 585 s.

Hakan ÇALIK*

“Muallim Nâci Efendi hakkında herkesin bir fikri var da kitaplarını okuduktan sonra bir hükme varan az... Yazdıklarını dikkatle okuduktan sonra, mevcut fikirleri değişmeyen ise hiç yok! Nâci hakkında peşin hükümlerimizi “teceddüt taraftarı” zannettiğimiz isimler, öğretmenler, edebiyat tarihçileri belirledi; biz de iyi-kötü, ilerici-gerici gibi ayrımlar üzerinde fazla kafa yormadan, olumlu sıfatlar yakıştırılan “taraf”ı seçtik.”

M. Kayahan Özgül

Muallim Nâci Efendi, yaşadığı dönemde tam olarak anlaşıl(a)madığı gibi bazı Türk edebiyatı tarihlerinde de haksız eleştirilere maruz kalır. Yaptığı titiz çalışmalarla bilinen M. Kayahan Özgül, Muallim Nâci hakkında yapılan akademik çalışmanın bir elin parmakları kadar

olmasını dikkate alarak 2016’ın henüz başında; *Şiirin Hazanında Gazel Dökenler – V Muallim Nâci Efendi* adlı eserini okurlarına sunar. Eserin ilk baskısı Kitabevi yayınlarından çıkmış olup 585 sayfadır. Eser, “Sözbaşı”, “Ârafta Yalnız Bir Şair: Muallim Nâci”, “Bibliyografya” ve “Bütün Şiirleri” adlı kısımlardan oluşur.

Muallim Nâci, Tanzimat dönemi Türk edebiyatının ikinci dönemi olarak adlandırılan -XIX. asrın ikinci yarısı- dönemde yaşar. Bu dönem, Türk edebiyatındaki Tanzimat’la başlayan modernleşme çabalarının artarak devam ettiği yıllardır. Başlı başına bir arayışlar evresi olan Tanzimat hem gelenek savunucuları –klasik edebiyat- hem de yenilik çatısı altında Klasik edebiyatı toptan yıkmaya çalışan şair ve yazarlarıyla Türk edebiyatı tarihinde paradoksal bir dönemdir. Muallim Nâci de böylesi bir dönemde kısa ama verimli sayılan bir yaşam sürer. Kırk dört-kırk beş yıllık bu ömre birçok eser sığdırır. Eserlerinin

* Arş. Gör., Ahi Evran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: calikhakan46@gmail.com.

yanı sıra o dönemde savunduğu fikirler, yetiştirdiği insanlar “Muallim” sıfatını hak ettiğinin birer göstergesidir.

M. Kayahan Özgül, “Sözbaşı”nda Muallim Nâci “...hakkında herkesin bir fikri var da kitaplarını okuduktan sonra bir hükme varan az... Yazdıklarını dikkatle okuduktan sonra, mevcut fikirleri değişmeyen ise hiç yok! Nâci hakkındaki peşin hükümlerimizi “teceddüt tarafdarı” zannettiğimiz isimler, öğretmenler, edebiyat tarihçileri belirledi; biz de iyi-kötü, ilerici-gerici gibi ayrımlar üzerinde kafa yormadan, olumlu sıfatlar yakıştırılan “taraf”ı seçtik.” (s. XVII) ifadeleriyle doğru bilinen yanlışlar olduğuna kanaat getirir.

Özgül, Nâci hakkında eksiğiyle fazlasıyla hali hazırda en kapsamlı çalışmanın 1974’te doktora çalışması olarak hazırlayan Prof. Dr. Celal Tarakçı’ya ait olduğunu belirtir. Bundan başka popülist bir dikkatle hazırlanan bir-iki çalışmayla Nâci’nin şiirlerini toparlamak hevesiyle hazırlanan çalışmaların eksiksiz bir şiir külliyatı oluşturmadığını dolayısıyla bunun sonucu olarak “Nâci’den bahis açıldığında birbirine benzeyen ve hepsi de olumsuz şeyler söyleyişimizin sebebi, belki de hakkında sağlam bir kaynağımızın olmayışındır.” der (s. XVII). Bu bağlamda M. Kayahan Özgül, eserin böyle bir eksikliği gidermek amacıyla hem şiirlerini topladığını hem de Nâci’nin sanatı hakkındaki eksik ve yanlışlıkları ortaya koymaya çalıştığını belirtir. Böylece Nâci hakkında üstünkörü söylenen “eskinin savunucusu”, “köhne şiirlerin şairi”, “Recâi-zâde Ekrem Bey’in getirmek istediği her yeniliğin engeli” gibi hükümlerin tekrardan gözden geçirilmesini amaçlar (s. XVIII). Dolayısıyla böyle bir niyetle hazırlanan bu çalışma, Nâci hakkındaki çoğu hükümlerin yeniden tartışmaya açılacağına dair ilk adımdır.

Özgül, çalışmanın içeriğini şöyle özetler: “Kitabın büyük kısmını Nâci’nin şiirleri oluşturuyor. Asıl maksat, muallimin bütün şiir kitaplarını, kitaplarına girmeyen bütün şiirlerini, hattâ yazıları içinde, değişik vesîlerle söyleyiverdiği mısra ve beyitleri dahi toparlamaktır.” (s. XVIII). Yazarın bu çalışmaya çokça zaman harcadığı hem bu ifadelerinden hem de metinde kullanılan o döneme ait taranan süreli yayınlardan anlaşılır. Yine yazar, çalışma esnasında Nâci’nin yaşadığı döneme ait bazı gazete (Tuna Gazetesi) ve dergilere ulaşamadığını ayrıca Nâci’nin hatır gönül muhabbetinden ötürü her arkadaşının dergisinde paylaştığı şiirlerin tespitinde zorlandığını söyler (s. XVIII). Özgül, bunlara ek olarak Nâci’nin; “...bilhassa gençliğindeki isim ve mahlâs değişiklikleri yüzünden yahut değişik müstearlar kullanmaktan sakınmayı sebebiyle bazı şiirlerinin gözden kaçmış olabileceğinden korkarım. Dahası, aynı sıralarda, aynı tarz şiir söyleyen başka “Nâci”ler de vardır ve tetikte durulmazsa, onların şiirlerini muallimin zannetme tehlikesi kapıdadır.” (s. XVIII) diyerek bu konuda dikkatli olunması gerektiğini belirtir. Bu noktada o, okurlarına eserinde böylesi bir hata ya da yanlış anlaşılmanın olmadığını gönül rahatlığıyla söyler. Çünkü Muallim Nâci’nin önce şiirlerini sıradizimsel olarak süreli yayınlarda neşrettikten sonra kitabına aldığını bilir. Bunun az bir istisnasının olduğunu söyleyen yazar onları da tespit ettiğini şöyle dile getirir: “Şairin hiçbir kitabına almadığı veya almağa ömrünün yetmediği şiirlerden bir kısmını, vefatından sonra, Şeyh Vasfi Efendi Yâdigar-ı Nâci adı altında toparlamıştır. Periyodik taramaları esnasında bulduğum ve şeyhin gözünden kaçan şiirleri de kitabın sonuna ayrı bir bölüm hâlinde ekledim.” (s. XIX).

Özgül, Muallim Nâci'nin erken yaşta vefatı sebebiyle yayınlanamayan şiirlerinin olduğunu ancak akıbetlerinin bilinmediğini de vurgular. Hal bu olunca Nâci'nin eserleri üzerine yapılan çalışmaların yeterli olmadığını, yenilerine ihtiyaç duyulduğunu belirtmek gerekir. Bu bağlamda yazarın da belirttiği gibi Nâci'nin sanatı ve şiirleri hakkında yazılan bu eser son olmadığı gibi başka çalışmalara; ancak dayanak oluşturacaktır.

Yazarın “Sözbaşı”ndan anlaşılan Nâci Efendi hakkında daha çok söylenecek sözün olduğudur. Nitekim “Ârafta Yalnız Bir Şair: Muallim Nâci” adlı bölüm şair hakkında doğru bilinenlerin yanlış olduğunu ya da hiç bilinmediğini kanıtlar niteliktedir. Bu bölümde okurlar Muallim Nâci'nin hayatının, sanatının ve edebi kimliğinin ayrıntılı bir şekilde ele alındığını görürler. Bu bölüm, okur ve araştırmacılar için büyük önemi haizdir. Çünkü yazar bu bölümde Nâci'nin eserlerine, hakkında yazılanlara, dönemin süreli yayımlarına ilk elden ulaşarak daha nesnel tespitlerde bulunur.

“Ârafta Yalnız Bir Şair: Muallim Nâci” olarak adlandırılan bölümün en başında ayrıntılı şekilde şairin ailesinden bahsedilir. Şairin babası Saraçhane'de saraçlık mesleğiyle meşgul olan Ali Ağa'dır. Annesi Fâtımatüzzehra Hanım ise Varna göçmeni bir ailenin kızıdır. Nâci Efendi'nin kendisinden on yaş büyük Mehmed Salim Efendi adında bir de kardeşi vardır. O, *Ömer'in Çocukluğu* adlı hatıratında bahsettiği gibi yaklaşık sekiz yaşına kadar Fatih'in Sofular Mahallesi'nde yaşar. Babasının 1857'de hummadan ölmesiyle, dayısı Kalaycı Ahmed Ağa tarafından Varna'ya götürülen Nâci Efendi, bu süre zarfında Fevziye Mektebi olarak anılan taş mektepte Kur'an ve sülüs hat öğrenir (s.1).

Varna'da herhangi bir okul olmadığı için ağabeyi ile Türkçe kitaplar okuyan Nâci Efendi, Müftü-zâde Abdülhalim Efendi ve Varnalı Celil oğlu Halil Efendi'den “ulûm-Arabiyye”, Hâfız Mahmud Hoca Efendi'den Farsça ve Varna Mutasarrıflığı'nın resmi tercümanı olan Comiano Efendi'den ise Farsça öğrenmeye başlar. Ayrıca “Ömer'in Muhayyelât- Azîz Efendi'yi ele geçirip keyifle okurken “Kıssa-i Nâci-billâh ve Şâhinde”yi bir başka sevince, mahlâsını “Nâci” olarak değiştirmeye karar veriş de bu sıralardadır.” Öte yandan Varna'ya ilk rüşdiye açıldığı dönemde Abdülhalim Efendi'nin yardımlarıyla “henüz on dokuz yaşında olan Nâci, hocasının yanında rüşdiyenin muallim-i sânilğine getirilir.” (s.2-3). Yine bu yıllarda o, Tuna Gazetesi'nde yazılar yazmaya başlar. Böylece sanat hayatının temeli Varna yıllarında atılmış olur.

Özgül, Muallim Nâci'nin yaşadıklarında ve hayatının şekillenmesinde şüphesiz en büyük paya sahip olan Said Paşa ile şairin tanışmalarını, çalışmalarını ve görev gereği buldukları yerleri ayrıntılı olarak anlatır. “Varna Mutasarrıfı olarak tayin olunan Said Paşa rüşdiyeyi de gezip Nâci'nin kabiliyetini takdir edince, onu yakınına çeker. Genç muallim kısa sürede paşa ile teklifsizce görüşebilme, mahfeline devam etme imtiyazını kazanır. Paşa, bazı yazışmalarını ona havale ederek, Nâci'nin kitabetteki kabiliyetini de yoklar. Bir süre sonra memuriyeti Varna'dan Tolçu Mutasarrıflığı'na naklolduğunda, bu genç cevheri geride bırakmak istemez ve hususî kâtabi olarak yanında götürür.” (s. 3-4). Bu nedenle muallimliği bir kenara bırakan Nâci Efendi, paşa ile birlikte Tırnova, Osmanpazarı, İstanbul, Yenişehir, Sakız ve “dokuz ay boyunca Fırat kıyılarını, Erzurum dağlarını, Haleb'i Sivas'ı, Mâmûretülaziz'i ve Trabzon sahillerini

dolaşır.” (s.5). Her ne kadar yeni yerler ve yeni kültürlerle tanışıyor olsa da yıllardır herhangi bir mekâna ait olmama Nâci Efendi’yi usandırır. Said Paşa, Berlin Sefareti’ne atandığında onu da yanında görmek ister; ancak bu yaşamdan sıkılan Nâci bir takım şeyleri de bahane ederek istifa eder. Nitekim Nâci Efendi’nin görev icabı bulunduğu bu yerler, onun hem hayatında hem de sanatında büyük değişikliğe yol açar. Özellikle gördüğü yerlerden etkilenen şair, izlenimlerini ve duygularını eserlerine aktarır. *Feryad, Sakız’da Bir Hârabede Bir Sevdâ-zede, Dicle, Nusaybin Civârında Bir Vâdî* gibi şiirleri, konularına bakıldığında örnek olarak gösterilebilir.

Özgül, Muallim Nâci ile Ahmed Midhat Efendi arasındaki tanışma faslına, *Tercümân-ı Hakikat* etrafında dönen edebiyat ve sanat çalışmalarına kadar birçok konuya açıklık getirir. Nâci Efendi, “Ahmed Mes’ud” müstearıyla *Tercümân-ı Hakikat*’e yazılar gönderir. Bu vesileyle Ahmed Midhat Efendi ile tanışan Nâci, bir müddet sonra kendisini *Tercümân-ı Hakikat*’in “kısm-ı edebî”sini yönetir olarak bulur. Bu noktada Özgül, Ahmed Midhat Efendi’nin, “o kadar sevdiği gazetesinin bir kısmını bu tanımadığı ama gazetecilik tecrübesi olmadığını pekâlâ bildiği gence gözü kapalı emanet edişini” (s.7) birkaç sebeple açıklar.

Asıl adı Ömer olan Muallim Nâci, yazdığı şiirlerinde birçok müstear kullanır. “Muallim Nâci” de bunlardan biri olmakla birlikte, “Mes’ûd Harâbâtî”, “Abdüllâtif Fahri” ve “Ali Rıza” en ünlü olanlarıdır. Özgül, Nâci’nin bu tutumunu politik bir yaklaşım olarak değerlendirir. Öyle ki “Ahmed Midhat”e benzeterek “Ahmed Mes’ud” ismini buluşu projenin ilk adımıdır. Ardından, Ahmed Mes’ud’un hem kendi yazdıklarını hem de beğendiği şiirleri kaydettiği bir mecmûası olduğu bilgisi verilir ve o defterden aktarılmış gibi gösterilerek “Mes’ûd Harâbâtî” adında meçhul bir şairin gazeli aktarılır. Diğer taraftan, “Abdüllâtif Fahri” imzasıyla Ahmed Mes’ud’un dili övülüp şiiri tanzir edilirken, “Ali Rıza” imzası arkasında saklanarak da Ahmed Mes’ud ve Abdüllâtif Fahri’nin yazdıkları medhedilir; Mes’ûd Harâbâtî’nin gazeline nazire söylenir. Nâci Efendi, belki de bir kısmını tesbit edemediğimiz bu âriyet isimler arkasından hep kendini medhedip hep kendi sırtını sıvazlayarak okurun merakını gıcıklamayı ve şiirlerinin güzelliğine onları ikna etmeyi başarır.” (s. 8).

Düzenli bir yazı hayatına ulaşan Nâci Efendi, *Tercümân-ı Hakikat*’in “kısm-ı edebî”sini şiir mektebi gibi kullanmaya başlar ve ilk başlarda Ahmed Midhat Efendi’nin beklentileri doğrultusunda yayın hayatını sürdürür. Kayahan Özgül, Nâci’nin gazetede açtığı çığır şöyle değerlendirir: “Daha evvel gazetelere gönderilen şiirlerin altına iki satırcık bir açıklama konduğu görülmemiş şey değildir; lâkin Nâci’nin başlattığı bambaşka bir tarz, âdetâ bir şiir muallimliğidir. Sadece, kurtarılamayacak kadar kötü olan şiirleri neşretmez. Vezni bozuk mısraın tamir yolunu gösterir, derdini anlatamayan ifadeyi düzeltir, sıradan olanı şiirleştirmenin sırlarını çıtlar, Acem gramerini zihninden çıkaramadan şiir yazarları asla affetmez, imla ve noktalama hatalarını bir tahrir hocası gibi hemen avlar.” (s.9). Ancak zamanla gazetenin edebiyat kısmı “mey”, harâbat”, “mahub” gibi kavramların sıkça kullanıldığı şiirlerle dolup taşmaya başlar. Hatta nazire geleneği de şair adaylarınca sıkça denenmeye başlar. Bundan ötürü “Muallimin bir şiir mektebine çevirdiği sütunun beklenen faydayı vermekte yavaş kalışı, yoldan sapıp geleneği canlandırılanların artışı, devrinin kapandığını düşünen köhne şairlerin bu taze kanla dirilip destek verışı, ikinci aşamaya geçerek teceddüdün

şiiirini yazmaya başlayan isimlerin azlığı Ahmed Midhat'ı ümitsizliğe sevketmiştir.” (s. 24-25). Bundan sonrasında Ahmed Midhat ile Nâci Efendi'nin bir yol ayrımına geldikleri görülür. Nâci Efendi ve yol arkadaşlarının *Tercümân-ı Hakikat*'teki işlerine son verilir. Ahmed Midhat'ın bu davranışı, Recaizade Mahmud Ekrem'in de müdahil olacağı edebi polemiklerin ilk adımı olur. Nâci Efendi'nin ölümüne dek sürdürülen bu tartışmalar, günümüzde bile Tanzimat dönemi söz konusu olduğunda her iki görüşün taraftarlarını heyecanlandırmaktadır.

Kayahan Özgül, muallim ile Ekrem arasında yaşanan edebiyat merkezli tartışmayı bireysel ve toplumsal yaklaşımlarla, ayrıntılı ama yansız bir tutumla değerlendirir. Dönemin, teceddüd kavramından anladığı şeyi merak eden Özgül, haliyle yenilik diye tutturana herkesin de görüşlerinin doğru olmayacağını vurgular. Nitekim bu kişi Recaizâde Mahmud Ekrem olsa dahi. “Ekrem-Nâci çatışmasını sağlıklı değerlendirmekte zorlanıyoruz. Bunun temel sebebi, Üstâd-ı Ekrem'in modern şiiri temsil ettiğine göre, eleştiri ve muhalefesinde de haklı olduğu yolunda peşin hükümle taraflı davranmaktan kendimiz alamayışımızdır. Bu bakımdan her ikisine dair bildiklerimizi yeni baştan sıralamakta yarar var. Her şeyden önce, Ekrem'in Nâci'den sadece iki yaş daha büyük olduğu söylenmeli ki, aynı devrin aynı gelenekli ve yenilikçi eğilimlerine maruz kalmış aynı nesilden isimler oldukları hatırlansın. Ekrem Bey'in İstanbul'da yaşaması ve yeniliğin öncüleri kabul edilen isimlerin yakınında yetişmiş olması şöhretle daha erken tanışmasını sağlamıştır; lâkin, Varna'da ve Sakız'da yaşamanın Nâci'yi daha gerilerde bıraktığı fikri doğru değildir.” (s. 30).

Nâci Efendi ile Ekrem arasındaki münasebet, Nâci'nin Sakız yıllarına dayanır. Nâci, oradan *Tercümân-ı Hakikat*'e şiir gönderdiğinde, Ekrem bunları dikkatle okur ve *Tâlim-i Edebiyyat*'a ekler. Bu nedenle Ekrem, Mekteb-i Mülkiye'de hocalık yaparken Nâci'nin hoşuna giden şiirlerinden örnekler verir, onları modern şiirin ilk denemeleri olarak değerlendirir. Sakız'dan döndükten sonra *Tercümân-ı Hakikat*'in edebiyat köşesini yönetmeye başlayan Nâci ile Ekrem'in arasındaki ilişki gayet dostanedir. Ancak yaşanan birtakım olaylar üzerine bu dostluk Ekrem tarafından bozulur (s. 30-31). Özgül, Ekrem'in niçin böyle davrandığını üç başlık altında değerlendirir. Öte yandan okurlar, Ekrem ile Nâci çatışmasının ilk başlangıcını ve vardığı boyutu, gazete köşelerine ve eleştiri eserlerine yansıdığı kadarıyla görme imkânı bulacaklardır. Özgül, özellikle Saâdet, İmdâdü'l-midâd, Demdeme, Zemzeme ve Takdîr-i Elhan gibi gazete ve kitaplardaki eleştirileri okurların dikkatine sunar.

Kayahan Özgül, Ahmed Midhat ve Ekrem'in yanı sıra Nâci Efendi'nin Abdülhak Hamid'le olan ilişkisini de yorumlar. Hamid, her ne kadar Ekrem ile samimi bir dost olsa da özellikle Nâci-Ekrem tartışmasına biraz daha temkinli yaklaşır ve uzak durur. Bunda, uzun seneler diplomat olarak hem doğu hem de batı ülkelerinde yaşaması, haliyle İstanbul'daki edebiyat ortamından uzak olması etkili olabilir. “Nâci'nin hiçbir kitabını okumayan, ama *Tâlim-i Edebiyyat*'taki şiirlerini gören Hamid, 5 Mayıs 1884'te Bombay'dan gönderdiği bir mektupta, Nâci hakkında “Şiiri pek selis. O kadar selâsete ben pek az şiirde tesadüf ettim” deyince Ekrem küplere binip onu fikrinden caydırmaya çalışacak; fakat Hamid “âbin akışı selâset var” demekten vazgeçmeyecektir.” (s. 32).

Muallim Nâci, yaşamında olduğu gibi erken yaşta ölümüyle de dikkat çeker. O, yaşarken de öldükten sonra da iyi ya da kötü eleştirilmeye devam eder. Özgül, şair, yazar ve edebiyat tarihçilerinin Nâci hakkında ne düşündüklerini önemser ve bu düşüncelere yer verir. Nâci'nin ölümüne en çok üzülenlerden biri şüphesiz kayınpederi Ahmed Midhat Efendi'dir. Ahmed Midhat'ın, Nâci'nin ölümüne çok üzülmemesinin sebebi sadece damadı olmasıyla açıklanamaz. Bunu arkasında Ahmed Midhat'ın olaya sanatkâr kaybı ekseninde bakışı etkili olabilir. Nitekim "Nâci'nin vefatından iki sonra, Ahmed Rasim taziye için Ahmed Midhat'ın yanına gider. Gözyaşları içindeki koca edip "Rasim!... Ne kaybettik biliyor musun? Hazine desem, yanında tamtakır kalır! Dün-bugün kendimde değilim!" (s.47) diyen Ahmed Midhat sanat açısından acı kaybımızı böyle dile getirir. Ahmed Midhat'ın, Nâci hakkında buna benzer, o yaşıyorken dile getiremediği birçok düşüncesini okur bu eserde bulacaktır. Ayrıca yine bu çalışmada Ahmed Midhat'tan başka Hüseyin Câhid, Halil Edib, Tevfik Fikret, Cenab Şehabeddin, İsmail Sâfa, Köprülü-zâde Mehmed Fuad Bey ve Ali Kemâl'in Nâci Efendi'nin sanatı hakkındaki düşüncelerine ulaşılabilir.

Yazar, eserin "Bibliyografya" adını taşıyan kısmında ise çalışmasında yararlandığı kaynakların künyesine yer verir.

"Bütün Şiirleri" adlı kısım çalışmanın ikinci bölümüdür. Kayahan Özgül bu bölümde Nâci'nin gazetede yayınlanan şiir kitaplarını, manzum destanlarını ve kitaplarda yer almayan bazı şiirleri tespit edip Latinize eder. "Terkîb-Bend", "Mûsa Bin Ebi'l-Gazân Yahut Hamiyet", "Âteş-Pâre", "Şerâre", "Fürûzan", "Zâtü'n-Nitâkayn Yahut İbnü'z-Zübeyr", "Sünbüle", "Târih-i Selâtin-i Âl-i Osman", Yâdigâr-ı Nâci" şairin şiir ve manzum destan kitaplarıdır. "Kitaplara Girmeyen Şiirler" ise adından anlaşılacağı gibi herhangi bir kitapta yer almayan daha çok çeviri şiirlerin yer aldığı bölümdür.

M. Kayahan Özgül'ün yaptığı çalışmaların en kayda değer yönü, okura yeni şeyler söyleyerek, aydınlatmasıdır. Bunu yaparken de kanonik bir bakış açısından ziyade, kişi ve şeylerin tartışılabilirliği üzerinde sıkça durur. Öte yandan okuru sıkmayan bir üslupla fikirlerini temellendirmeye çalışması, yargılarını özetleyerek maddelere dökmesi okumayı ve anlamayı daha sistematik hale getirir. Değerlendirmeye çalıştığımız *Şiirin Hazanında Gazel Dökenler – V Muallim Nâci Efendi* adlı eserinin "Ârafta Yalnız Bir Şair: Muallim Nâci" bölümünün sonunda da aynı yöntemle Nâci'nin özellikle edebi kişiliğini birkaç maddede özetler. Bunlar ise şöyledir:

1. Nâci şiirde yenileşmeye taraftardır.

2. Nâci klasik şiirin muhafızı ve takipçisi değildir.

3. Hal böyle ise, yeni şiire niçin savaş açıyor?

a. Nâci şiirin milliyetini açıkça ve ısrarla savunan belki de ilk edibimizdir.

b. Nâci, yeni şiirin önemli ârazlarından bir olarak gördüğü anlamsızlığa itiraz eder.

4. Teceddüt şairinin Nâci'de karşı çıktıkları, aslında kendinde gördükçe utupam da terk edemedikleridir.

5. Bizde mukayeseli edebiyat çalışmalarını başlatan ilk isimlerden biri Nâci'dir.

6. Nâci, Türkçe'nin sadık muhafızdır ve devrinin en sağlam şiir dilini geliştirmiştir.

7. Nâci, Mîzancı Murad'ın nesirde yaptığını nazımda gerçekleştirebilen ilk hakiki şiir eleştirmenimizdir.

Kayahan Özgül, bu başlıklar etrafında Nâci Efendi'nin modern şiir, şiirdeki yenileşmenin ne olması gerektiği fikri, klasik şiirle aramızdaki bağ, şiirin milliyeti, şiirde anlamsızlık, karşılaştırmalı edebiyat fikri, Türkçe'ye bağlılık, şiir dili ve eleştirmenliği gibi konulara yaklaşımını değerlendirir.

Özetle Kayahan Özgül, “Ârafta Yalnız Bir Şair: Muallim Nâci” adlı bölümde şairin hayatı, şiir sanatı, edebi kişiliği, yaptığı çalışmalar, edebiyat türlerine bakışı, dile ve tercümeyle dair görüşlerinin yanı sıra yaşadığı dönemin siyasi ve edebiyat ortamı, yaptığı tartışmalar, çıkardığı gazeteler gibi birçok noktayı değerlendirir. Özgül, modern ya da yeni sayılmanın kıstasları arasında Fransızca bilmek, ondan tercüme yapmak, klasik şiirden hem yapı hem de konu itibarıyla farklı şiirler yazmak, sade bir şiir ve nesir dili kullanmak, gazete ve tiyatro gibi türlere yabancı kalmamak olsaydı eğer şüphesiz Muallim Nâci Efendi'nin “eskinin savunucusu”, köhne şiirlerin şairi”, “Recâi-zâde Ekrem Bey'in getirmek istediği her yeniliğin engeli” gibi tanımlamalara maruz kalmayacağını belirtir. Bu bağlamda Kayahan Özgül'ün yaptığı bu çalışma, Muallim Nâci hakkında akla takılan soru ve cevapların olduğu, çelişkilerin tartışıldığı dikkate değer bir eserdir.